

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA OLIB
BORILADIGAN ISHLAR.

Xoliqova Yoqutxon Mirzakarim qizi

52- DMTT tarbiyachisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Bolaning o'ziga-o'zi baho berishi, odatda yuqori bo'lishi haqida, maktabgacha ta'limbolalarining nutqini shakllantirish haqida, bolalar har xil ko'rinishda namoyon bo'lishi haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *nutq, rivojlantirish, o'stirish, shakllantirish, nutq madaniyati, shakl, sifat, jarayon*

Bolalarning katta yoshli odam bilan muloqotga bo'lgan ehtiyojining qondirilmashligi ular o'rtasida emotsional jihatdan begonalashuvga olib keladi. U turli ko'rinishda namoyon bo'ladi: ba'zi bolalar indamas, hurkak, arzimagan narsaga ham yig'lab yuboruvchi bo'lib qoladilar; boshqalari esa – negativizm, tajovuzni namoyon qilishadi.

Uch-besh yoshli bolalarda kattalarning mehriga, ularning tushunishiga va u bilan muloqot qilishiga ehtiyoj saqlanib qoladi. Kattalarga nisbatan ishonchga asoslangan muloqot va uning emotsional ahvolini (quvonch, zavq-shavq, qayg'u, xotirjamlik, jahldorlik va h.k.) his qilishga, kayfiyat o'zgarganligi sabablarini tushunishga qodirlik rivojlanadi. Kattalar bilan muloqotning yangi shakli – qiziqarli mavzularda muloqot qilish vujudga keladi va rivojlanadi. U dastlab kattalar bilan birgalikdagi bilish faoliyatiga (masalan, o'yin, predmetlar va o'yinchoqlar bilan tajriba o'tkazish, qog'ozdan va tabiiy materialdan narsa yasash va boshq.) qo'shib ketgan, so'ngra, bola hayotining beshinchi yili oxiriga kelib muayyan vaziyat bilan bog'liq bo'lmagan bilish mavzularidagi «nazariy» muloqot ko'rinishiga ega bo'ladi.

Bola hayotining to'rtinchi yilida tengdoshi uning uchun eng avvalo, birgalikdagi amaliy faoliyat (rasm chizish, narsa yasash, tuzish va h.k.) ishtirokchisi, o'yindagi sherik sifatida qolaveradi. Bola tengdoshiga eng oddiy talablar, iltimoslar bilan murojaat qiladi va tengdoshining harakatiga baho beradi. Besh yoshli bolalar tengdoshlarining hadeb u yoki bu narsani so'rab, jonga tegishini salbiy baholaydi.

Besh yoshga kelib, tengdoshlari bilan muloqotga va ular bilan bolalar jamiyatini vujudga keltiradigan birgalikdagi o'yinlarga bo'lgan ehtiyoj keskin ortadi. Bola hayotining beshinchi yiliga kelib, u o'z tengdoshlari o'rtasida o'z o'rnini anglay boshlaydi. Kommunikativ qo'nikma rivojlanadi: bola salomlashadi va xayrlashadi, do'stini ismini aytib chaqiradi, to'rt-besh yoshlarga kelib – sherigini u o'ynayotgan rol nomi bilan chaqiradi («hoy, shofyor, arqon g'ildirakning tagiga tushib ketdi»).

Kattalar va tengdoshlar bilan muloqot qilish bolaga o'zining «men»ini anglash imkonini beradi. Aynan muloqotda «men» obrazining shakllanishi ro'y beradi. Qulay

tarbiya sharoitlarida, ya'ni kattalar va tengdoshlari bolaga xayrihohlik bilan munosabatda bo'layotganida uning ma'qullanishiga, ijobiy bahoga, tan olishga bo'lgan ehtiyoji qondiriladi. Salbiy muloqot tajribasi tajovuzga, o'ziga nisbatan ishonchsizlikka, odamovi bo'lib qolishga olib keladi.

Bolaning o'ziga-o'zi baho berishi, odatda yuqori bo'ladi. Kichik bolakay o'z shaxsini haddan tashqari yuqori baholashi tabiiy, o'rinlidir va bu kimdir uning shaxsiy xususiyotlarini salbiy baholagan («qizg'anchiq») yoki uning xulq-atvorini, faoliyatini qandaydir bir ideal bilan, masalan tengdoshi bilan taqqoslagan taqdirda, shaxsni himoya qilishning o'ziga xos mexanizmi hisoblanadi.

Yosh o'tishi bilan bolaning o'z aytgan so'zlariga va hatti-harakatlariga, shuningdek, faoliyatning har xil turlaridagi o'z imkoniyatlari va yutuqlariga mos tarzda baho berish rivojlanadi.

Besh yoshga kelib o'zi sodir etgan hatti-harakatlarni ularning boshqa odamning va uning o'zining jismoniy va emotsional ahvoli uchun keltirib chiqaradigan oqibatlari nuqtai-nazaridan baholashi mumkin. Unga «Agar men birovga yomonlik qilsam, bu unga ham, menga ham yoqmaydi, ikkimiz ham xafa bo'lamiz. Agar men yaxshi ish qilsam, ikkovimiz ham xursand bo'lamiz» degan fikr-mulohazaning mazmuni tushunarli bo'ladi. Bolada qiziqishlar va qadriyat yo'nalishlari, o'g'il bolalar va qizlarga xos bo'lgan muayyan faoliyat turlarini va o'zini tutish usullarini afzal ko'rish shakllana boshlaydi (masalan, qizaloqlar qo'g'irchoq o'ynashsa, o'g'il bolalar mashinalarni o'ynaydilar va h.k.).

Bolani qanday qilib gapirishga o'rgatish mumkin? Takrorlash orqali ko'p narsani o'rgansa bo'ladi. Uydagi buyum, ko'chadagi hodisalar, bajarayotgan ishlaringizning nomini ayting, hozir dada, buvi yoki mehmonlar kelishi haqida ogohlantiring. Ishoning, natija tezda namoyon bo'ladi.

Bolaning ortidan takrorlash. Cheksiz ravishda «du-du-du-du» deb aytish zerikarli bo'lib tuyulyaptimi? Xor bo'lib aytib ko'ring. Yangi «do-do-do» qo'shig'ini aytishga harakat qilib ko'ring. Takrorlayaptimi? Shu tarzda davom ettiring. Bu nafaqat nutq apparati uchun mashq, balki rivojlantiruvchi o'yin hamdir. Nutqning rivojlanishi mayda motorika bilan uzviy bog'liq. Barmoq uchi va o'z harakatlarini boshqarish ko'nikmasi miyaning nutq uchun javob beruvchi qismlari bilan bevosita bog'liq.

Albatta, oyoq kiyim bog'ichini bog'lashga hali erta. O'yin uchun turli – dumaloq, qovurg'ali, yumshoq, yopishqoq, mayin va boshqa buyumlarni bering. Qanchalik xilma-xil bo'lsa, shuncha yaxshi. Mana shu mashqlar orqali bolaning nutqini rivojlantirishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: Sharq nashriyot-matbaa kontserni, 1997. – 20-29-b.
2. 1. Qodirova. F.R. Qodirova R.M. Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. -T.: Istiqolol. 2006y.
3. Babayeva D.R. “Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi” o'quv qo'llanma